

**Rovás – magyar nyelvtörténet –
művelődéstörténet**

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 7.

Rovás – magyar nyelvtörténet – művelődéstörténet

**SZERKESZTETTE:
ZELLIGER ERZSÉBET**

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2019

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

Lektorálta: Juhász Dezső, Korompay Klára, Kovács Ferenc, Terbe Erika,
Tóth Endre, Zoltán András

Nyelvi lektor: Maleczki József

A tördeléshez használt egyedi betűkészleteket Hosszú Gábor készítette.

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Katona József
Álmos, Pomozi Péter, Szovák Kornél, Virág István

© Szerzők, 2019

Szerkesztés © Zelliger Erzsébet, 2019

ISBN 978-615-6117-04-5

ISSN 2677-0261

Tartalom

Lectori salutem!	7
<i>(Szerkesztői előszó)</i>	7
Módszertani kérdések a nagyszentmiklósi kincs rovásfeliratai kapcsán	10
<i>ZELLIGER ERZSÉBET</i>	10
<i>Methodologische Fragen Anhand der Rowaschinschriften (Kerbinschriften) des Schatzes von Nagyszentmiklós</i>	24
A Kiskundorozsmai íjmarkolatlemez feliratának elemzése	26
<i>HOSSZÚ GÁBOR, ZELLIGER ERZSÉBET</i>	26
<i>Analysis of the Inscriptions of the Bone Plates for the Grip of a Bow of Kiskundorozsma</i>	36
Rovás emlékeink nyelvtörténeti és művelődéstörténeti szerepe	37
<i>SZENTGYÖRGYI RUDOLF</i>	37
<i>Rowaschinschriften (Kerbinschriften) als Sprachgeschichtliche und Kulturgeschichtliche Denkmäler</i>	49
Hogyan terjedt a székely írás az újkorban?	50
<i>ZSUPOS ZOLTÁN</i>	50
<i>Wie hat sich die Sekler Schrift in dem Neuzeitalter verbreitet?</i>	70
Korai írás emlékek és régészeti–történeti hátterük a Kárpát- medencében	72
<i>SZABÓ GÉZA</i>	72
<i>Early Written Artefacts and their Archaeological-Historical Background in the Carpathian Basin</i>	117

Írásemlékek grafémaalakjainak térstatisztikai és fenetikai elemzése	120
<i>HOSSZÚ GÁBOR</i>	<i>120</i>
1. <i>Bevezetés</i>	<i>120</i>
2. <i>Filogenetikai fogalmak és írásinformatikai alkalmazásuk</i>	<i>122</i>
3. <i>Elnevezési és jelölési kérdések</i>	<i>136</i>
4. <i>Az írások taxonómiája</i>	<i>142</i>
5. <i>A vizsgált írások fenetikai modellezésének sajátosságai</i>	<i>175</i>
6. <i>A kiterjesztett fenetikai modellezés</i>	<i>185</i>
7. <i>Evolúciós modellek spektrumelemzése</i>	<i>370</i>
8. <i>Hibridizáció</i>	<i>392</i>
9. <i>A vizsgált eredményírások evolúciójának sajátosságai</i>	<i>394</i>
10. <i>Felhasznált nyelvészeti és paleográfiai adatok</i>	<i>400</i>
11. <i>Bizonytalanságok, módszertani korlátok</i>	<i>405</i>
12. <i>Összefoglalás</i>	<i>407</i>
13. <i>Hivatkozott irodalom</i>	<i>408</i>
<i>The Spatial Statistical and Phenetic Analysis of the Glyphs of Script Relics</i>	<i>450</i>

Módszertani kérdések a nagyszentmiklósi kincs rovásfeliratai kapcsán

ZELLIGER ERZSÉBET

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
zelliger@caesar.elte.hu

A nagyszentmiklósi kincs már csak az aranyelet nagysága miatt is folyamatosan az érdeklődés középpontjában van. Motívumainak művészi kivitele és kapcsolatrendszere a művészettörténészek figyelmét keltette fel. A kutatások során megállapították, hogy a lelet egyes darabjai nem egy egységes készletből származnak, keletkezésük is különböző évszázadokra tehető. Legrégebbi darabjának az ivókürtöt tartják, ez a VII. században készülhetett. A többi edény a VIII. századból való.

1. A nagyszentmiklósi kincs első részletes vizsgálatát Hampel József (HAMPEL 1884) végezte el. Tőle származik az Attila kincse elnevezés. A teljes kincslelet fennmaradt 23 darabjának nagy részén van felirat: két csészén azonos szövegű görög betűs görög és egy csatos csészén egy görög betűs ismeretlen / vitatott nyelvű felirat (ez a sokat emlegetett Buyla-felirat), további 13 darabon rovasírásos feliratok találhatók. A Hampeltől származó Attila kincse elnevezés után a késő avar kori (VIII. század), bolgárszláv (IX. század) és honfoglalás kori magyar (X. század) datálás is előfordul. Az írások megfejtési kísérletei azzal is összefüggésbe hozhatók, hogy milyen korúnak vélték a leletet.

A rovasírásos feliratok megfejtését a kutatók túlnyomó többsége a török nyelvekből kísérelte meg. Ebben nyilván szerepet játszott az a tény is, hogy a XIX. század közepétől a tudományos közvélemény kettészakadt. A hun-magyar azonosságot hirdető, és a kettős honfoglalást valló nézetekhez a magyar nyelv török származása fűződött, a velük szemben álló, a magyar nyelv finnugor rokonságán alapuló nézettel ez nem volt összeegyeztethető.

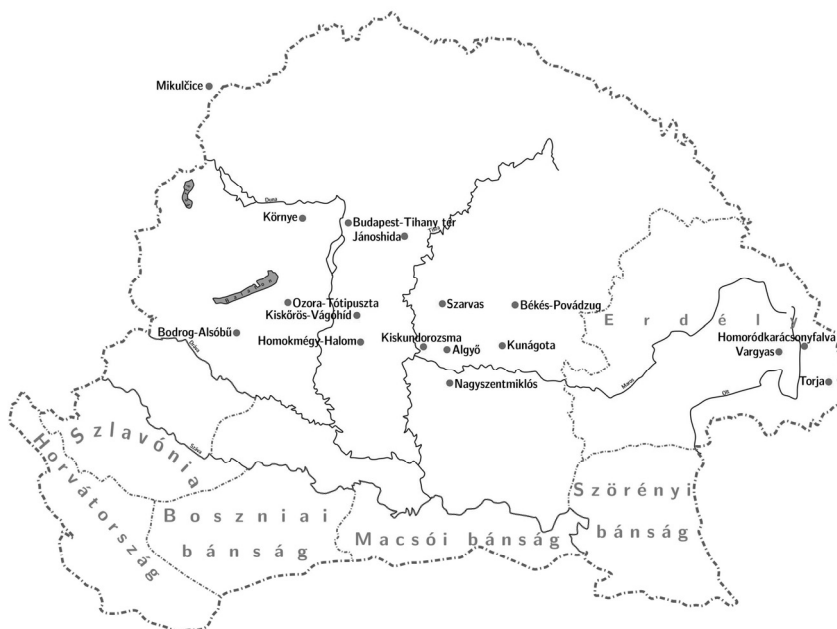
A XIX. sz. közepe óta tartó heves ellenállás a kutatók egy részéről a magyar nyelv finnugor származtatása érdekében a „kettős honfoglalás” és a hozzá kapcsolódó törökös származtatással szemben a XXI. századra enyhülni látszik. Ebben nyilván szerepet játszanak történeti források adatai (KIRÁLY 2006), névtani megfontolások (ZELLIGER 2010) és szocio-

lingvisztikai ismeretek a kétnyelvűségről, nyelvcsereéről, a nyelvi szövet-ségek (Sprachbund) létének felismeréséről, amelyek tanulsága alapján megállapítható, hogy a finnugor nyelvrokonság és a magyarul beszélő csoportoknak a honfoglalásnál korábbi Kárpát-medencei megjelenése, török nyelvi és etnikai kapcsolatai nem zárják ki egymást.

Ezeknek a megfontolásoknak az alapján mind a hun, mind az avar birodalmat olyan többnyelvű, etnikumú hatalmi struktúrának és kulturális egységnek lehet felfogni, mint pl. a szkíta volt. A Kárpát-medence lakosságának etnikai csoportjairól, nyelvi megoszlásáról, elhelyezkedéséről, ilyen szempontú létszámbeli viszonyairól keveset lehet tudni.

1. ábra

A korai rovásírási leletek területi előfordulása
(Jeney János szerkesztése a szerző információi alapján.)

A régészeti leletek sorában a Kárpát-medencében 17 olyan kutató-pontot ismerünk, ahonnan rovásírási adatok kerültek elő. Az emlékek túlnyomó többsége ún. Kárpát-medencei rovással (kmr.) íródott. Az 1. ábra 9. számú lelőhelyéről való Bodrog-alsóbüi fúvóka a székely rovás legkorábbi ismert emléke, a 10. számmal jelölt Homokmégy-Halomnál előkerült tegez felirata pedig steppei rovással készült. Ezeknek a rovás-

írási emlékeknek a megfejtése több rendbéli tudományos haszonnal járhat. Túlmenően azon, hogy a régészeti leletek nyelveken is megszólalnak, ahhoz is adalékul szolgálnak, hogy Kárpát-medencében milyen nyelvű népesség osztozott a közös kultúrában.

2. Nyelvi elemzés. A Kárpát-medencei rovás emlékek egy része megfejtetlen, illetőleg terjedelmüknél fogva nem alkalmasak itt és most a vizsgálatra. A kutatások középpontjában a legtöbb rovásfeliratot tartalmazó nagyszentmiklósi kincs áll, amelynek a betűi a szarvasi tűtartó és a kiskundorozsmai íjmarkolatcsontok feliratainak rovásbetűivel azonosak. A megfejtési kísérletek általában a török nyelvekből indulnak ki, magyar nyelvű megfejtést csak VÉKONY GÁBORNÁL (1987) találunk.

A nagyszentmiklósi kincs rovásfeliratai nem egy időben keletkeztek. A poncolással készítették az edények elkészültével nagyjából azonos korúak lehetnek, később karcolással kerültek rovásírásos szavak a kincsre alkalmasint az új tulajdonos kevésbé igényes szükségletei szerint. Míg ez utóbbiak az edények alján találhatók, a poncolt feliratok jól látható helyen az edények külső részén vannak, bizonyára a készítő ötvös keze munkáját dicsérik.

Rovás emlékeink sajnos valamennyien rövidke, 2–3 szóval ritkán hosszabbak. Ez nem könnyíti meg az írást, az egyes emlékek szavainak hitelt érdemlő megfejtését. A megfejtések során nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a kutató az időbeli távolság miatt csak igen korlátozott anyanyelvi kompetenciával rendelkezik, amelyet a nyelvtörténeti ismeretek támogathatnak, de egészében nem pótolhatnak. Hogy ez mégis sikeres lehessen, a grafémák olvasatán, a rovásírás szabályainak megfelelően ki nem írt magánhangzók pótlásán túl a szóalak morfológiai felépítésére, esetleges szintaktikai megfelelésére, az adat és az íráshordozó tárgy szemantikai összhangjára is gondot kell fordítani. Az íráshordozó tárgy figyelembe vétele kellő mérlegeléssel „szövegkörnyezetként” is értelmezhető hasonlóan a magyar nyelv korai görög, illetőleg latin nyelvű környezetben található szórványainak magyarázatához.

2.1. Hangtani elemzés. Ahhoz nem fér kétség, hogy bármely rövid írás emléke mögött teljes ábécé áll, ez az ábécé azonban a betű és hang viszonyát tekintve változó. Háttérben a nyelv, a hangrendszer egykori állapota, a továbbiakban pedig a változása húzódik meg a rovásírásban ugyanúgy, ahogyan a latin betűs írású nyelvm emlékeinkben ismerjük. Ennek megfelelően egy-egy betű hangértéke a hangváltozásoknak megfelelően változhat, illetőleg valamely hangnak a nyelvből való eltűnése a betű használatának a megszűnésével járhat. Például a nagyszentmiklósi 8. sz. ovális tálka feliratával kapcsolatban biztos támpont, hogy az előtt került

az edényre, hogy a VIII. századi stílusú fület a felirat bevésése után forasztották fel. Mivel az összes poncolt technikával készült felirat egységes képet mutat, ezeket is a VIII. századra lehet tenni. A szláv nyelvű bekarcolt feliratok az ócirill írás nyomát viselik, tehát ennek az írásnak a megalkotása, azaz 893/927 után keletkezhettek.

A továbbiakban VÉKONY GÁBOR (1987, 2004) megfejtéseit tekintem alapnak, amelyeket Hosszú Gáborral többször módosítottunk (HOSZSZÚ 2013, HOSSZÚ – ZELLIGER 2014).

A betű és hang, a korabeli hangállapot és a hordozó felület funkciójának komplex vizsgálatát a 15. és 16. sz. nyeles tálkák szemléltetik. László Gyula megállapítása szerint (LÁSZLÓ – RÁCZ 1977: 174–176) kis méretük alapján csemegék felszolgálására voltak alkalmasak. Az egyik tálka alján olvasható feliratnak (2. ábra; a másik csak írásváltozat) tipizált Kárpát-medencei rovás (kmr.) betűalakokkal való átírása: $\beta^a d^u \dot{e}^k k^i$. A β (v) és d közötti magánhangzó meghatározását a szóvégmutterő szótárral lehet ellenőrizni: eszerint két lehetőség áll fenn, mégpedig a feltett a (\dot{a}) és az \acute{a} . A *vád* sem szótörténeti sem jelentéstani szempontból nem jöhet szóba (VégSz.). A *vad* jelentése 'vadon növő, nem termesztett', a tálkák méretéből következően különféle erdei bogyókról lehet szó (HOSSZÚ 2013: 38). Az *étek* adatában a szókezdő magánhangzó ki van írva, és ez a szó hangrendjét is meghatározza.

2. ábra

A nagyszentmiklósi kincs 15. és 16. számú nyeles tálkája és feliratuk

$\beta^a d^u \dot{e}^k k^i$ 11

$\beta^a d^u \dot{e}^k k^i$ 12

A \dot{a} hangértéke mind a Kárpát-medencei magyar nyelvű, mind a korai székely-magyar írású szövegekben [β]. A bodrog-alsóbüi fúvóka (3.

ábra) mutatja, hogy a legkorábbi székel-magyar rováslemlékben is megtalálható, az adat olvasata: [fuβná:k]. Az adatolt szláv nyelvű szavakban [v] hangértéke van, mint pl. a 6. korszó többnyelvű feliratában: ⱮD>Ɱ [v°d°jɔ] 'vízzel' (l. még később is). A graféma nyelvenként eltérő, de egymáshoz közeli, egy képzési mozzanatban eltérő hangértéke összhangban áll a betű : hang viszony általános gyakorlatával.

3. ábra

A bodrog-alsóbüi fúvóka

2.2 Az aranykincs leghosszabb rovásírási felirata a 8. sz. tálcán található. Az előkarcolt majd poncolással készült felirat jól látható helyen van. A felirat olvasata: [βos^ud^u i^zá dβ^ány i^zá d^átní^ēγ^ēī], amelynek a jelentése hozzávetőleg 'wosudu erjedvény felhevülésére az övé'. A *wosudu* szó a kincslet több darabján is előfordul. A 3. és 4. korszó alján bekarcolt (tehát a poncolt rovásnál pár évszázaddal későbbi) adat (6. ábra) arra utal, hogy a korszóban tartott folyadékot olyan tálkából lehetett fogyasztani, mint az igen díszes 8. számú. Az ital általánosan ismert szeszes ital lehetett. Steppei rovásos feliratokon előfordul a szó török (*boš^a*) és alán (*vošu*) adata is (VÉKONY 1987). Ezek szerint a *wosudu* -d képzős származékszó lehet, amelynek átadójaként az alán jöhet szóba: a török szóvégi *á* a magyarban hanghelyettesítéssel *á*-ként honosodhatott volna meg. A -d képző előtti hosszú *á*-t a rovásírás szabályai szerint ki kellett volna írni.

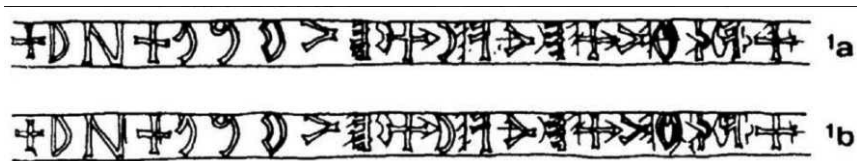
4. ábra

A nagyszentmiklósi kincs 8. sz. tálkája

5. ábra

A rovásfelirat kétféle átrajzolása és tipizált kmr. betűalakokkal való átírása

+DN+ǃǃ>ǃ+ǃǃ>ǃ+ǃǃ>ǃ

A későbbi, karcolásos beírások sorában a 3. és 4. korsó alján ugyanez a szó olvasható, tipizált kmr. betűalakokkal való átírása: >ǃǃǃ, olvasata [βos^ud^u].

6. ábra

A nagyszentmiklósi kincs 3. és 4. számú korszója

2.3. Morfológiai elemzés. A 8. tálka feliratán következő két szó tesz lehetővé morfológiai elemzést. Az ⁱz^adβ^any, ⁱz^ad^atní egyazon tő származékai. A kincslelet néhány másik darabján levő adatok alapján a szócsaládot további elemekkel bővíthetjük. A 9. és 10. csatos tálka (7. és 8. ábra), a 17. ivókürt (10. ábra), a 22. (9. ábra) és 23. kehely (14. ábra) oldalán ugyanaz a felirat olvasható. Ezek a feliratok két szóból állnak (l. még később is), a második szavuk a vizsgált szócsaládba tartozónak látszik: N^h>ŋ olvasata [ⁱz^adoy], azaz *izzadó*, jelentése 'hevülő; hevítő', mindegyik az *izzik* alapszó eredeti jelentésével megegyezik, illetőleg abból magyarázható (TESz): a szeszes erjedés során keletkezett hő, illetőleg a szeszes ital fogyasztásával járó hőérzet alapján érthető. Az *izzadó* adatában az írásképp által kimutatható mély hangú magánhangzó igazolja a vele azonos többől magyarázott adatok veláris hangrendjét. A 8. tálka ⁱz^ad^atní azaz *izzadatni* szavában az -at képző nomen actionis funkciója a korai ősmagyarban is megvolt, vö. pl. TA.: *zakadat*. A -ní (> -ni) rag szerepe további vizsgálatra szorul. Az egész ragcsalád (-nott, -nól, -ni) problematikus volta összefügg azzal, hogy a rag valószínű korai (ősmagyar, egyes vélemények szerint ugor kori) keletkezése ellenére későn, csak a középmagyar kortól adatolható, nyelvjárásokban fordul elő, az igényes nyelvhasználatban soha nem kapott szerepet. A nyelvmélekes korból származó adatainkban használati köre pedig a személy- és foglalkozásnevekhez való kapcsolódásra korlátozódik (KOROMPAY 1991: 294–295). A rag -i eleme lativusrag, a rag diftongusi eredetének megfelelő hosszú í-s olvasatot adatunkban az írásképp támogatja: a rovásírás szabályai szerint a hosszú magánhangzókat többnyire kiírták.

A gyűjtemény 5 darabján található azonos felirat teljes szövege az írásképet tekintve legfeljebb minimális, mindössze variánsnak tekinthető eltérést mutat (HOSSZÚ 2013: 36, 37). A 9. sz. csatos tálka (7. ábra) felirata

megegyezik a 10. tálka (8. ábra) feliratával. Az utóbbin látszik az előraj-
 zolás nyoma is. A feliratok tipizált kmr. betűalakokkal való átírása: $\text{N}^{\text{H}} > \text{N}$
 $\text{A} \text{D} \text{D}$.

7. ábra

A nagyszentmiklósi kincs 9. számú csatos tálkája

$\text{N}^{\text{H}} > \text{N}$
 $\text{A} \text{D} \text{D}$

8. ábra

A nagyszentmiklósi kincs 10. számú csatos tálkája

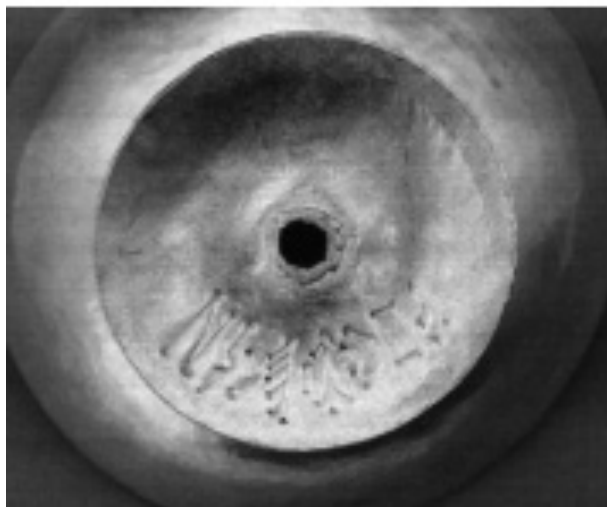

$\text{N}^{\text{H}} > \text{N}$
 $\text{A} \text{D} \text{D}$

A két tálka és a két kehely (9. és 14. ábra) egyforma, az ivókürt ugyan formáját tekintve mindegyiktől különbözik, abban azonosak, hogy valamennyiükből inni szoktak.

9. ábra

A 22. számú kehely alja

10. ábra

A 17. számú ivókürt

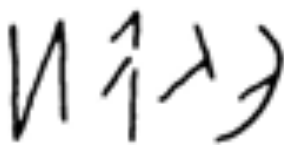
A felirat két szóból áll, jól látszik a szavakat elválasztó jel. A 𐎠𐎢𐎡𐎠 jelszoport olvasata [ür^ety]. A szó fiktív *ür-* töve (vö. *üreg*, *üres*, *ürit*, *ürül*) igen régi, ismeretlen eredetű nomenverbum jellegű eleme a nyelvünknek

(EWUng). A *-t* toldalék, amennyiben denominális névszóképzőként a névszói értékű tőhöz járult, olyan ugyancsak még az ősmagyar korban elhomályosult származékot hozott létre, mint a *sziget*, *menyét*, *vastag* (SZEGFÜ 1991: 206). A *-χ* ebben az esetben azzal az igeképzővel lehet azonos, amely a nyelvemlékes korra elhomályosult, és csak denominális származékokban, képzőbokokban fordul elő, mint pl. *bűnhet*, *bűzhödik* (D. BARTHA 1991: 60). A *-t* kapcsán más magyarázat is lehetséges. A morféma elképzelhető igeképzői funkciója esetén a *-χ* a felszólító mód jelével lenne azonosítható, így azonban a szerkezet jelentéstanilag nem értelmezhető. A szószerkezet második eleme ugyanis $\mathbb{W}^{\text{e}}\text{>}\mathbb{A}$; olvasata [*iʒ^edoy*], jelentése 'felhevülő; felhevítő'. A felirat jelentése, figyelembe véve, hogy bizonyára valamilyen szeszes italt fogyaszthattak ezekből az edényekből, 'kihörpintve felhevítő' lehet. A morfológiai szerkezet pontosabb meghatározása a toldalékmorfémáknak már a korai ómagyarra is elhomályosult volta következtében egyelőre nem lehetséges.

A 10. csatos tálkán még egy bekarcolt rovás van (11. ábra), tipizált kmr. betűalakokkal való átírása $\mathbb{W}^{\text{e}}\text{>}\mathbb{A}$ olvasata [*iʒ^eβ^eγ*]. A szó lehetséges morfológiai elemzése szerint az *üd-* igető *-β* visszaható képzős származéka. A *-β* a több funkciójú *-l* képzővel együtt alkotja az *-ul/-ül* (*-ül/-ül*) intranszítív-reflexív képzőt (D. BARTHA 1991: 62). Adatunk tehát a képzőbokr kialakulása előtti állapotot mutathatja, a szó jelentése 'felélénkítő, felfrissülő' lehet (TESz. *üdül* a.). A funkcionális azonosság magyarázhatja a feliratok egyező voltát.

11. ábra

Bekarcolt rovás a 10. számú csatos tálkán

2.4. A többnyelvű feliratok: kiemelt szerepük van az írások megfejtésében. A különböző nyelvű, azonos jelentésű feliratok (még ha külön-külön csupán egyetlen szó terjedelműek is) saját magukon túl a közel egyidejű és azonos nyelvűek olvasatát is megerősítik. A nagyszentmiklósi kincs ilyen adatai a feliratok keletkezésének idejére vonatkozóan a korabeli nyelvi egymás mellett élésről is tudósítanak.

Az aranykincs 6. számú kancsójának az alján található feliratok jelentése megegyezik, szemantikailag megfelelnek az adathordozó lehetsé-

ges funkciójának, a magyar szó hangalakja pedig a korabeli hangállapotnak. A felirat török (valószínűleg ogur), magyar, szláv és alán nyelven 'víz' jelentésű.

12. ábra

A nagyszentmiklósi kincs 6. számú kancsójának felirata

𐌹𐌿𐌺	𐌸𐌺𐌴	𐌸𐌺𐌴	𐌸𐌺𐌴	𐌸𐌺𐌴	𐌸𐌺𐌴
β ⁱ z ⁱ	sīu- *s ^o r ⁱ m	v ^o d ^o jō	dan ^(u)		
magyar 'víz'	ogur 'víz, sör/bor'	szláv 'vízzel'	alán 'víz'		

Az 5. számú korsót is folyadék felszolgálására használhatták. A baloldali szó (l. 13. ábra) tipizált kmr. betűalakokkal való átírásban: 𐌸𐌺𐌴 török (ogur) nyelvű, olvasata [qīmⁱs], az adat jelentése 'kumisz'. A jobboldali szó tipizált kmr. betűalakokkal való átírásban: 𐌸𐌺𐌴 a korszak hangállapotának megfelelően olvasható magyarul: s^aβ^oγ. A savó és a kumisz hasonló ízhatású ital, közös sajátosságuk, hogy mindkettő a tej feldolgozása során keletkezik. A részleges jelentéstani megfelelés alapján szinonimának tekinthetők.

13. ábra

Az 5. sz. korsó fényképe és a rajta levő feliratok (A 13. és 14. szám Hampel számozása)

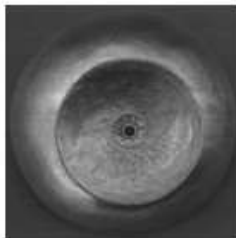

1378 13 ✓ 70 14

A 23. kehely alján a már ismertetett, poncolással beírt szószerkezeten kívül egy további, rovással bekarcolt kiegészítés is olvasható. Ez szláv nyelven íródott (14. ábra felső – bekarcolt – írása). A felirat tipizált kmr. betűalakokkal való átírása: $\text{v}^{\circ}\text{d}^{\circ}\text{j}^{\circ}\text{v}^{\circ}\text{a}\text{s}\text{h}$, olvasata: [v^od^oj^o vašh] vagy [vodoj^o vaše] jelentése: 'vízzel (legyen) a tiétek'. Első megközelítésre a kiegészítéssel együtt, vagyis a teljes képet a kétnyelvű feliratok közé is sorolhatnánk, azonban az adat nem a magyar nyelvű, 'kihörpintve felhevítő' jelentésű adat szemantikai megfelelője, fordítása, ezért nem tartozik az írástörténet szempontjából kiemelt fontosságú tipikus kétnyelvű feliratok közé. (Az adat szlavisztikai kérdéseire l. HOSSZÚ – ZELLIGER 2014: 188—189).

14. ábra

A 23. sz. kehely oldala és alja és a rajta levő feliratok

1378 13 ✓ 70 14

2.5. Szintaktikai, mondattani megjegyzések. A nagyszentmiklósi kincs rovásfeliratainak egy része további nyelvi elemzést is lehetővé tesz. Azokról a feliratokról van szó, amelyek egy szónál hosszabb terjedelműek, és ezek a szavak egymással az értelmezéseknek megfelelően grammatikai kapcsolatban vannak, lehetnek. Elemzésre vár tehát a 15. és 16. számú tábla $\beta^a d^u \ddot{e} r^{\ddot{e}} k^i$ olvasatú, a 8. sz. tábla $\beta o s^u d^u i z^a d \beta^a n y i z^a d^a t n i^{\ddot{e}} \gamma^{\ddot{e}} i$ olvasatú, továbbá a 9., 10. sz. csatos tábla, a 17. sz. ivókürt és a 22. és 23. sz. kehely $\ddot{u} r^e t \chi i z^a d o \gamma$ felirata.

A $\beta^a d^u \ddot{e} r^{\ddot{e}} k^i$ könnyen elemezhető mai nyelvtudásunk alapján is. Olyan jelzős szerkezetéről van szó, amelynek meghatározó tagja, a *vad* melléknévi, 'eredeti életkörülményei között, nem termesztett <növény>' jelentésben szerepel. Utóéletében már összetett szavakban köszön vissza, mint pl. *vadalma*, *vadkörte*.

A 8. sz. tábla felirata teljes mondatnak látszik, amelyben az *övé* névszói (névmási) állítmányként elemezhető. Az így elemzett szó birtokos névmás: ez a szófaj a szakirodalom szerint az ősmagyar korban jött létre. Az elemzett szó toldalékja birtokjel. Az *-é* birtokjel lativusragra vezethető vissza, amelyből a birtokviszony kialakulásához a 'felé' → 'neki' → 'övé' jelentésfejlődés vezetett. Ez a funkcionális változás az ősmagyar kor eseménye lehetett, ugyanis az eredeti lativusi szerepkör csak az ősmagyar kor korábbi szakaszában volt eleven. Az *-é* birtokjel korábban főnevekhez járult, majd beépült a személyes névmási paradigmába (KOROMPAY 1991: 262–263). A névmásokban a paradigma alakulásának folyamata során a harmadik személyű névmásalakok egyes és többes számának megformálása másként történt, mint az első és második személyben. A 3. személyben ugyanis a *-k* többesjel különbözteti meg (*övé* : *övék*), szemben az 1. és 2. személyű alakokkal, ahol a személyjel fejezi ki a számbeli különbséget (*enyém* : *mienk*, *tied* : *tietek*). A korai keletkezés ellenére a birtokos névmásra (miként a birtokjelre is) csak a kései ómagyar korból idézhető adat (SIPOS 1991: 375–377). Ez azt jelenti, hogy a birtokos névmás állítmányi szerepére ugyancsak a kései ómagyar korból ismerünk példákat (BALÁZS 1995: 89). Ez a tulajdonító állítmány egyik kifejező eszköze (FARKAS 1995: 231). Ha az elemzés megállja a helyét, akkor mind a birtokos névmásnak, mind az általa kifejezett tulajdonító névmási állítmánynak igen korai, 8. századi adatát találjuk a nagyszentmiklósi kincs feliratán.

Az 5 különböző edényen feltűnő $\ddot{u} r^e t \chi i z^a d o \gamma$ adat morfológiai szempontból problematikus meghatározó tagja a további elemzésben is bizonytalanságot okoz. A 'kihörpintve felhevítő' jelentés talán megfelel a felirat szellemének, grammatikai tekintetben nem állja meg a helyét. Abban az esetben, ha a χ -t denominális igeképzőnek tartjuk, akkor a szóalak E/3. személyű igealak. A χ -nek felszólító mód jeleként való értelmezése

(ekkor a megelőző -t deverbális igeképző) is E/3. személyű igealakot feltételez. Mindkét esetben ki kell zárni a két tag közötti szintaktikai viszonyt, és inkább felkiáltó jellegű, mulatásra felhívó mondatzavak lehetnek.

3. Összefoglalva: a nagyszentmiklósi kincs magyar nyelven olvasható rovásfeliratainak adatokkal szolgálnak az ősmagyar kori nyelvre vonatkozóan. Ezek összhangban vannak azokkal a feltevésekkel, következtetésekkel, amelyeket az összehasonlító nyelvtudomány módszereivel lehetett tenni. Azok a morfológiai bizonytalanságok, amelyek az adatok egy részéből élénk tárultak, a kortárs anyanyelvi kompetencia hiányából fakadnak, és további kutatásokra sarkallnak az előmagyar kor és a korai ómagyar kor közötti hosszú időszak nyelvi folyamatainak a vizsgálata terén.

Csupán kitekintésképpen: elvégezhető és elvégzendő a nagyszentmiklósi kincs rovásfelirataival a legszorosabb rokonságban levő szarvasi tűtartó feliratának hasonló elemzése. Itt csak jelzésként említhető, hogy megtalálható benne a ma már legfeljebb csak szitokszóként ismert *íz* szavunk 'ártó szellem, démon' jelentésben egy olyan lényre vonatkoztatva, amelynek a neve egy másik tűtartón is előfordul. A jánoshidai tűtartó rovásfelirata török (ogur) nyelvű feliratával együtt szól a magyar és török szoros nyelvi és kulturális kapcsolatoknak az avar birodalmon belüli meglétéről.

Kulcsszók: korlátozott nyelvi kompetencia, morfológiai és szintaktikai analízis, rovásfeliratok, szóalakok rekonstrukciója, szövegghordozó tárgy mint szövegkörnyezet.

Hivatkozott irodalom

- BALÁZS JUDIT 1995. A mondat szerkezete. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 43–120.
- D. BARTHA KATALIN 1991. Az igeképzés. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana I*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 60–103.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*. Hrsg. Benkő, Loránd. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1993–1994.
- FARKAS VILMOS 1995. A hozzárendelő (alany–állítmányi) szerkezet. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 210–246.
- HAMPEL JÓZSEF 1884. A nagy-szent-miklósi kincs. Tanulmány a népvándorlások kori művészetről. *Archaeológiai Értesítő* IV: 1–166.
- HOSSZÚ GÁBOR 2013. *Rovásatlasz*. Milani, Budapest.

- HOSSZÚ GÁBOR – ZELLIGER ERZSÉBET 2014. Többnyelvű feliratok a Nagyszentmiklósi aranykincsen. *Magyar Nyelv* 110 (2): 177–195.
- KIRÁLY PÉTER 2006. *A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve.* Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza.
- KOROMPAY KLÁRA 1991. A névszóragozás. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana I.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 284–318.
- LÁSZLÓ GYULA – RÁCZ ISTVÁN 1977. *A nagyszentmiklósi aranykincs.* Corvina Kiadó, Budapest.
- SIPOS PÁL 1991. A névmások. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana I.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 353–400.
- SZEGFÜ MÁRIA 1991. A névszóképzés. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana I.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 188–258.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* Főszerk. Benkő Loránd. 1967–1984. I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VégSz. = PAPP FERENC (szerk.) 1969. *A magyar nyelv szóvégmutato szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VÉKONY GÁBOR 1987. *Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében.* Szombathely-Budapest, Életünk szerkesztősége – Magyar Írók Szövetsége Nyugat-Magyarországi Csoportja, Szombathely.
- VÉKONY GÁBOR 2004. *A székel írás emlékei, kapcsolatai, története.* Nap Kiadó, Budapest.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2010. Az Óperenciás tengeren innen és túl. Magyar vonatkozású helynevek nyomában. *Magyar Nyelv* 106: 283–295.

Methodologische Fragen Anhand der Rowaschinschriften (Kerbinschriften) des Schatzes von Nagyszentmiklós

Im Kapratenbecken gibt es 17 archaeologische Forschungspunkte wo sich unter den Funden Gegenständen mit Rowaschinschriften (Kerbinschriften) befinden. Eine wichtige Aufgabe ist diese Inschriften zu entziffern. Im Mittelpunkt der Forschungen stehen die Inschriften des Goldschatzes von Nagyszentmiklós (Großanktnikolaus, jetzt Sannicolau Mare, Rumänien), dessen Buchstaben mit denen des Nadelbehälters von Szarvas und der Bogengriffplatte von Kiskundorozsma übereinstimmen. Die Versuche um diese Inschriften in irgendwelchen türkischen Sprachen zu interpretieren, sind nicht überzeugend. GÁBOR VÉKONY (1987) hat die Mehrheit der Inschriften Ungarisch gelesen. Seine Lesungen wurden korrigiert (HOSSZÚ 2013, HOSSZÚ – ZELLIGER 2014). Es gibt einige Schwierigkeiten bei der Forschung: diese Sprachdenkmäler sind sehr kurz, sie sind nur selten länger als 2-3 Wörter. Man kann nicht außer Acht halten, dass der Forscher

wegen der zeitlichen Entfernung nur über eine sehr begrenzte sprachliche Kompetenz verfügt. Die sprachgeschichtlichen Kenntnisse können diese Hindernisse lindern, aber nicht überwinden. Um erfolgreich zu handeln, werden die folgenden Schritte gemacht: Rekonstruktion der Wortgestalt durch Ergänzung mit der Vokalen, Kontrolle durch Etymologie, morphologische Analyse der Wortgestalt. Dazu kommt die syntaktische Analyse. Schließlich ist es nützlich den Text mit dem schrifttragenden Gegenstand semantisch zu vergleichen. Diesbezüglich wirkt der Gegenstand als „Textumgebung“ – wie die Lateinischen bzw. Griechischen Texte zur Erklärung unserer frühen Sprachdenkmale.

Schlüsselwörter: begrenzte sprachliche Kompetenz, morphologische und syntaktische Analyse, Rekonstruktion der Wortgestalt, Rowaschinschriften (Kerbinschriften), schrifttragender Gegenstand als Textumgebung.